

(438)

10

95

КОСТЯНТИН ІВАНОВ

НАРСІ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
УЛ. Т. Ш. 10

КОСТЯНТИН ІВАНОВ

с (чер.)

и-20

к с (чуб.)

I 20

НАРСІ

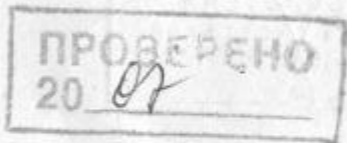
ПОЕМА

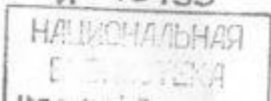
БІБЛІОТЕКА
Союза писателів
Чувш. АССР
Ипр. 79

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КІЇВ-1953

Переклад з чуваської Я. ШПОРТИ

И-15195

В СЕЛІ СІЛЬБІ

Місяць березень відходить...
Одшуміла заметіль,
І село чуваське води
Оточили звідусіль.

За горбком горбок чорніє,
Вже прийшла весна нова,
Щедро з неба сонце гріє,
Зеленіє скрізь трава.

Одійшла зима полями,
І довкола, де пройшла,
Там холодними сльозами
Чорну землю залила.

Мчить вода струмками тала
На луги і на лани.
Як би хуга не ридала,
А прийшла пора весни.

І зими печальні сльози
Вдаль річками потекли,
Діти раді, що морози
Надокучливі пройшли.

Не стрічали тут відроду
Золоту таку весну.
Сонце лагідно природу
Пробудило вже од сну.

Ліс шепоче на роздоллі,
В цвіт вбирається земля,
Теплий вітер віє в полі,
Першу зелень нахиля.

Скрізь — де ліс, а чи оселі —
Квіти голову п'янять.
І пісні пташок веселі
Вдень, вночі дзвенять, дзвенять.

Соловей зліта на гілку,
Леться пісенька жива...
Пастушок в дзвінку сопілку
Біля стада виграва.

Небо чисте, лиш хмарина
Одинока пропливла...
Хоче їсти пастушина,
Жде обіду із села.

* * *

Сільбі селище багате,
В нім цікаво побувать.
Тут хати, немов контори,
Попід вербами стоять.

За селом — тини високі,
Все новітні, не старі.
І по кілька скірт соломи
Є у кожному дворі.

У селі усі будинки
Тесом криті — де не йди,
І з обох боків зелені,
Молоді шумлять сади.

Паркани поміж домами,
Наче стіни кам'яні.
Вміло різьблені ворота,
З дуба зроблені, міцні.

Те село на місто схоже.
Золота стоїть пора.
У чувашів тут, здається,
Досить всякого добра.

* * *

За селом біжить-дзюркоче
Річка бистра та мілка,
Сонце тче у ній узор
Між густого лозняка.

Так тече вона прозора,
Наче небо, голуба,
Може в ній себе побачить,
Нахилившись, верба.

Під вербою дід-рибалка
Біля вудочки сидить,
Черв'ячком своїм червоним
Хоче рибку підманить.

Але ж хлопчиків зібралась
Тут ватага гомінка.
Знають всі вони, як можна
Подражнить того дідка.

Далі ще якась людина
Появилася в тіні,
Потім, річку перейшовши,
Зникла десь у гущині.

* * *

Так, життя здається раєм
У чуваському селі,
Час нечутно пролітає,
Дні щасливі — замалі.

Птахів спів і людська мова
Ллються щиро з краю в край,
І пісні веселі ллються,
Шепотить листвою гай.

І поважно хлопці ходять,
Наче всі тут женихи,

А на березі зеленим
В жмурки грають дітлахи.

І дівчата тут рум'яні,
Лебедицями пливуть.
Дін-дін-дін — дзвенить намисто,
Як по вулиці пройдуть.

Парубки в селі танцюють —
Аж земля, мов дзвін, гуде...
Ох, життя в Сільбі прекрасне,
Веселіш нема ніде!

* * *

Так, на світі лиш людині
Розум, вдача, міць дана.
На землі, на морі синім, —
Управляє скрізь вона.

Та однак усе залежить,
Як життя проводиш ти:
Грошенята і горілка
Можуть з розуму звести.

Та якнї чуваш не вип'є,
Як прийшли святки калім?
Чи в льохах немає пива
З хмелем буйним, молодим?

Всі їдять і виживають,
І танцюють — не до бід!
Як же можна святкувати,
Щоб не випити як слід?

П'яних більше щоденно,
Стільки їх — хоч гать мости!
А під вечір аж до лісу
Гамір котиться густий.

* * *

П'є чуваш, других частує,
В нього серце не скупє.
А напившись, у болоті,
Як у ліжку, спить, хропє.

І солодким видається
В час такий йому життя.
Він лежить собі в болоті,
Пісню тягне без пуття.

— Попрацюй, поїж од сили,
Попотій, а потім пий!
Любить випити немало
Люд наш чесний трудовий!

Буде час — трудитись будем,
Випить теж надійде час.
А нема горілки вдома —
Так сусід знайде для нас.

А не знайдеться в сусіда —
Ми уйран його поп'єм*.
Як не буде і уйрана —
Бога в поміч позовем.

---

* У й р а н (чуваськ.) — сироватка.

Вже калим пройшов, і снігу
Не знайти посеред піль.
Селянин п'яний і досі,
Не проходить клятий хміль.

Досить, п'яні, вам валятись,
Годі, встаньте — час труда!
Вже від сну земля збудилась,
З нив давно зійшла вода.

Встаньте, люди, гляньте тільки:
Шепчуть зеленню гаї.
Треба лагодити воза,
Сохи, борони свої.

Вмийтесь чистою водою,
Просвіжіться, час настав,
Наберіться сил побільше
Для нових трудів і справ.

Запрягти б свою конячку
І почать орати нам...
Боже, людям дай здоров'я
І врожаю — їх полям!

КРАСУНЯ

То не в полі теплим літом
Квітка-рожівка росте,
То в Сільбі травневим цвітом
Молоде дівча цвіте.

Зацвіта Нарспі красою,
Не знайти такій рівні.
Вабить поstattю стрункою,
Має очі чарівні.

На плече коса звисає,
Довга-довга, наче змії.
Як іде Нарспі, сіяє
Дороге вбрання на ній.

Тільки лагідно погляне
На стрункого юнака,
Бідне серце в хлопця тане
І душа стає м'яка.

І кого не заворожить
Та квітинка, що жарить?
І який юнак не зможе
Цю красуню полюбить?

* * *

Сонце сіло, і у полі
Вітерець уже не дме,
І Нарспі причепурилась,
Одягнувши шелгеме.

Надяга тевет з монеток*,
Щоб звисав він із плеча,
І хустиною із шовку
В'яже голову дівча.

У Нарспі дзвінкий і ніжний,
Голосистий голосок,
А як тільки засміється —
Так неначе той дзвінок.

Скрізь вона — у хороводі,
У танку перед веде.
А як зіронька ранкова
В небі синьому зійде,

То тоді красуня в домі
Сном хорошим засина,
І у сні спокійнім радо
Посміхається вона.

* Шелгеме, тевет — чуваські жіночі принаси з монет.

* * *

Сонце встане, мов несміло,
Тихо гляне у вікно,
А Нарспі сидить і вміло
Вишиває полотно.

А як шить сіда спочатку —
Полотно стає живим,
І сталеве собачатко
В'ється з хвостиком льняним*.

Чи сіда полотна ткати —
Все їй вдома по плечу.
Вміє нитку затягати
У знайому хулдирчу**.

Може, кіт гостей віщує,
Морду лапкою вмива —
Вже Нарспі обід готує,
Щоб не скривдить їх бува.

Так життя текло дівоче,
Встигла скоро підрости,
Аж у дім, як потороча,
Заявилися свати.

* * *

Мігедер — хороший батько,
Грошенят чимало мав.
І свою єдину доньку
Він повсюдно вихваляв.

---

* Чуваська загадка.— Рсд.

** Хулдирча — скальниця, верстат для на-
тування ниток на цівки для човника.

— Отаку мені красуню,
Знать, дала судьба сама.
Чи нема сап'янців в неї?
Чи намистечка нема?

Обійди село — не стрінеш
Ти дівчат таких, як ця,
Щоб була вона і скромна,
І красива із лиця.

Що потрібно Мігедеру?
Хто в Сільбі його не зна?
Чи у нього в скринях мало
І срібла і полотна?

А чи засіки порожні,
Як буває в бідняка?
Чи в льохах його немає
Пива, меду, молока?

* * *

Тож говорим чисту правду:
В нього всього вистача.
У селі нема багатших
Від оцього багача.

Дім за всіх найкращий в нього,
Вищий яблунь верховіть.
Хлів високий, — на покрівлю
Курам важко залетіть.

В добрій клуні й серед двору —
Скрізь добро, хоч підбирай.
Леться жито у комору,
Як водиця, через край.

В нього коні — аргамахи,
Всі гладкі, мов на підбір,
Кури, гуси жирні ходять,
А качок там — цілий двір.

В нього дім на кращім місці,
З вікон видно все село.
Справді, кажуть, Мігедеру
Похвалитись чим було.

* * *

Тож рівні йому немає,
Бідний б'є йому поклін.
І просватав славному доньку
Після маслениці він.

Всі селяни ждуть весілля,
Думка в них тепер одна:
— Два багатих порідняться,
То вже ж вип'ємо вина!

Ой, коли ж Сінъзе настане?
Як повільно дні біжать!
Чи далеко до Сімека? *
Надокучило чекать.

---

* Сінъзе, Сімека — чуваські релігійні свята.

Подарунки на дозвіллі
Шиють вдосталь — не скупі,
Все готують для весілля,
Все готують для Нарспі.

Та вона чомусь сумує,
Наче серцем жде грозу.
Хоч працює, та зітхає,
І не раз втира сльозу.

* * *

На краю села — хатинка:
Двері, дах, вікно криве...
В ній із матір'ю старою
Молодий Сетнер живе.

Що у нього є на світі?
Добрий кінь, сідло коню,
Та іще юнацьке серце,
Серце, сповнене вогню.

І могутні, чесні руки,
Щоб трудився, вік робив.
А щоб ворога здолати —
Є у серці в нього гнів.

Це і все... І щастя-долі
З цим не знайдеш на віку.
І який багач схотів би
Дати доньку бідняку?

А Нарспі його кохає,
І без милого сумна...

І тому, ждучи весілля,
Так печалиться вона.

* * *

Жолобок біля криниці,
А над ним — верба стара.
Там Сетнер Нарспі чекає,
Як ранкова йде пора.

Поїть він коня водою,
Добре знаючи: сюди
Кожен раз Нарспі приходить,
Щоб принести в дім води.

Ось іде вона поволі,
Як берізонька, струнка,
Дзвонять відра говірливі
І хвилюють юнака.

Ще здалеку посміхнеться...
О, який же він радий!
Наче день ясний, сіяє
Щастям хлопець молодий.

Він не може надивитись,
Грає посмішка жива,
І вуста крізь ніжні вуса
Шепчуть лагідні слова.

ВЕЧІР ПЕРЕД СІМЕКОМ

У Сетнера серце б'ється:
Що це — щастя чи біда?
І холодним сріблом лється
В жолоб довбаний вода.

А Нарспі, красна на вроду,
Повні відра набира.
Хлопець ле у жолоб воду
Із дубового відра.

Голосні співають птиці
На похиленій вербі,
А Сетнер біля криниці
Мовить дівчині в журбі:

— Чом, кохана, жить зі мною
Не судилося тобі?
І невже тебе жоною
Повезуть тепер з Сільбі?

И-15195

НАЦИОНАЛЬН
БИБЛИОТЕК

ИВАНОВСКОЙ РЕСПУБ

Ех, в нужді моїй проклятій
Доля випала гірка...
І завжди, завжди багатий
Ненавидить бідняка...

* * *

— Не кляни, Сетнере, доли
В ці страшні, нещасні дні.
Натерпілась я доволі,
А куди тікати мені?

Дуже вперті батько й мати,
Що ти скажеш їм, Сетнер?
Чи ж батьків переконати
Зможе хто-небудь тепер?

Втрачу щастя я цим шлюбом.
Що мені й тобі робить?
З багатцем, мені нелюбим,
Буду змушена я жити.

Кажуть, ворог лютий дуже,
Є багато в нього зла.
Ти скажи мені, мій друже,
Де б сховатись я могла?

Я тебе люблю й любила,
В мріях радісних жила,
Та боюсь, щоб до могили
Ця любов не довела.

* * *

— Голова є в мене буйна,
Серце, сповнене вогнем.
Є старенька сива мати...
Ще й горджусь своїм конем.

Та тебе я тільки можу
Найдорожчою назвати.
Але ворог лютий хоче
За жону тебе узяти.

Міг би я його убити
І помститися над ним.
Та злий світ хіба зміню я
Помстою і вбивством цим?

Тож якби, моя кохана,
Забажалося тобі,
На коні б я із тобою
Полюбив з цього Сільбі.

— Почекай, іди, мій милий,
Хтось по воду йде сюди...
Не хотілось їй з коханим
Розлучитись назавжди.

* * *

— Що ж, бувай. Та знай, що в мене
На душі важка печаль...—
Кінь рвонувся від удару
І поніс Сетнера вдаль.

Довго вслід йому дивилась
Дівчинонька у журбі,
Стоячи біля криниці,
При похиленій вербі.

— Ах, бувай, бувай, мій милий...
Як забудь тебе мені?
Як прожить одній без тебе
На далекій чужині?

Підійшла до неї жінка:
— Чом сумуєш, дорога?
А чи приданого мало,
Чи не любиш жениха?

Що сказать їй? Промовчала,
Відра повні підняла
І пішла додому, й гірко
Сльози цілу ніч лила.

* * *

Мати пораяється в хаті,
Доньку лає увесь час.
Мігедер в дворі весільний
Ремонтує тарантас.

Теше весело і вміло,
Хоч йому немало літ.
По обличчі у морщинах
Ручаями лється піт.

— Гарну виростив я доньку,
Всій окрузі напоказ,

Тож для неї попрацюю
Я тепер в останній раз.

Йй потрібен муж багатий,
Щоб в житті не бідувать.
А як мужа підшукали —
Треба бривчку підладнать.

Ось і Сімек, слава богу!
Для весілля — саме час.
А як родичі зберуться,
Торжество почнеться в нас!

* * *

Недаремно хміль лоскоче
Ніздрі друзям і рідні.
Скільки пива і горілки
Буде випито в ці дні!

Варять, смажать, випікають,
Дім кипить від суєти!
У гостей від страв багатих
Жиром масляться роти.

Музикант прийнявсь за діло,
Мовчки лагодить шібир*.
Танцювать рвонулись хлопці,
Ходить ходором весь двір.

Витанцьовуюють, літають,
І ніхто про те не зна,

* Музикальний інструмент на зразок волинки.

Що одна Нарспі сьогодні,
У весільний день, сумна.

Мовчки сіла в літній кухні,
Що для неї ці святки!
І сумує і ридає,
Серце рветься на шматки.

* * *

«З далнини прийшов чужинець
У отецький тихий дім,
Щоб посватати красуню,—
Як же сліз не лить при цім?»

Батько й мати не жаліють
Рідну доньку, кров свою,
Не схотіли, щоб жила я
Ще хоч рік в своїм краю.

П'яний батько, п'яна мати
Не послухались мене.
Ім багатство женихове —
Наче пиво те хмільне».

Так, в старих жорстокі душі
І сухіші, ніж кошма,
А у юнім серці доньки
Ніжність схована сама.

Дати б їй пташині крила,
Щоб могла вона злетіть,—
Полетіла б із весілля
До зелених верховіть.

* * *

Сіло сонце багрянисте,
Поле вкрила сива мла,
Череда прийшла із лісу
До Сільбі, свого села.

Молодиці поспішають
У двори загнать корів.
Хлопці ластяться, хитряги,
До дівчат біля дворів.

За коровою чужою
Молодий біжить пастух,
Писк свинячий надокучний
За верству терзає слух.

Піднялась пилюки хмара,
Як завжди в таку жару.
В цій пилюці ледве видно
Жінку згорблену стару.

Сулія в руці із пивом,
Пиво пінисте, густе,
І хоч важко нести ношу —
Легко вип'ється проте.

* * *

Мігедер зове до хати,
Всі ідуть — старі й малі.
А жона розносить пиво
Для знайомих у селі.

Одкрива челяк весільний,
Пива людям налива.
Чемно просить на весілля,
Теплі мовлячи слова:

— Дорогі мої ви, рідні,
Дуже просимо ми вас,
Щоб на свято, на весілля
Ви зайшли на Турікас*.

«Поприходим,— кажуть люди,—
Щиро дякуємо вам.
Бути б тільки при здоров'ї,
А прийти не важко нам».

Тіні вечора кошлаті
На село уже лягли,
А стара клопоче в хаті,
Ставить їжу на столи.

* * *

«Любі друзі, друзі рідні,
Тож ходім на Турікас.
Є там пиво, є там їжа,
Не діждуться тільки нас.

Кличе родич на весілля...
Ні для кого не секрет,
Ради доньки дорогої
Він багатий дасть бенкет».

---

* Турікас — буквально — верхня вулиця.

І по звичці стародавній,
Як годиться, до весіль,
Пом'янем батьків померлих,
Піднесем їм хліб та сіль.

— Щоб жили ви, наші предки,
Не сумуючи, в раю,
Ми сьогодні перед вами
Жертву ставимо свою.

Ви ж пошліть Нарспі любимій
Вік у radoщах прожить,
Щоб ніколи їй з нуждою,
З горем лютим не дружить.

* * *

Згідно звичаю, померлим
Дружно шану віддали
Й починають гучне весілля
Всі запрошені пішли.

Батько й мати наливають
Пива чорного в ковші,
І, звертаючись до доньки,
Промовляють од душі:

— Ми тебе благословляєм,
Чесно з мужем вік живи...
Щоб незгоди і страждання
У житті не знали ви.

Ти до мужа будь ласкава,
Сторонись людей лихих.

Вічно люблячи трудитись,
Не чини того, що гріх.

А Нарспі тихенько плаче...
Утекла б... Але куди?
Пізно вже. Весілля грають.
Не втекти їй од біди...

* * *

Вже глибока ніч настала.
Всі поснули у селі.
І радіє місяць в небі
Супокою на землі.

По веселому дозвіллі
Із гістьми хазяїни
Сплять, напившись на весіллі,
І хороші бачать сні.

Тиха ніч, ніде ні звуку,
Час спочинку надійшов.
Тільки пес біля будинку
То лайне, то стихне знов.

Та на сідалі десь півень
Опівночі проспівав.
Мріють в місячнім промінні
І будинки й дерева.

Сплять, хропуть в хатах селяни
В ніч спокійну і ясну.
А в Нарспі на серці рана,
Їй, звичайно, не до сну.

ВЕСІЛЛЯ

Ще зійти не встигло сонце —
Дим уже заслав блакить,
І чуваш у теплій бані,
Лиш прокинувшись, сидить.

Люди звичаї Сімека
Зберігають залюбки:
І колючим горицвітом
Парять спини і боки.

(У часи, у стародавні
Предки цей дали завіт).
Ось чому сьогодні в бані
Всі купалися чуть світ.

В чистім одязі селяни
По селу ідуть своїм.
Вийшли глянуть, чи багато
Вже зійшлося гостей у дім.

— Це весілля — так весілля,
Безліч люду надійшло!
Шум святковий, шум веселий
Залунав на все село.

* * *

Мігедерові хороми
Добре видно вдалині.
У дворі і під ворітьми
Скільки тої метушні!

У подвір'ї — все багаті,
Під ворітьми — бідняки.
На весіллі хочуть випить
Молоді і старики.

Танцювать музика кличе:
Розступіться, люди, вшир.
Щоб гучніш було весілля,
Веселіше грай, шібир!

Люди стомлені, спітнілі
П'ють, гуляють другий день,
А коли шібир замовкне —
То заспівують пісень:

«Чом притихли, друзі любі,
Чом похнюпились, сумні?
Ми уже не пташенята,
Щоб сидіти в тишині».

І шібір заграв ізнову,
Танцюристів визива.
Всі танцюють, аж підлога
Стогне, гнеться, мов жива.

П'ють, їдять поважні гості
У передньому кутку,
Про Нарспі й про Тахтамана
Чинно річ ведуть таку:

— Молодій ми побажаєм
З молодим щасливих днів,
Щоб жили вони й росли
Славних дочок і синів.

Добрі гості, ви не чваньтесь,
Тут нема людей чужих,
Веселіться, їжте, пийте
За здоров'я молодих!

Сам хазяїн — тільки гляньте! —
Вийшов в круг потанцювать!
Серце в щасті оп'яніло,
Треба ж радість передать!

Хлопці наші до упаду
Дружно скачуть у танку,
А дівчата, в гурт зібравшись,
Тягнуть пісеньку дзвінку.

Протягнулась занавіска,
Шовковиста бахрома,
А за нею в покривалі
Молода сидить сама.

Плаче бідна, сльози ллються,
Як весною ручаї...
Тільки подруги сміються,
Заглушають плач її.

Славлять дівчину од серця,
Ту, що квіткою б назвать.
Це ж її, її весілля
Тут зійшлись вони справлять.

Тахтаман сивобородий
Повезе її в свій дім.
Розлучитись доведеться
Їй із парубком своїм!

О Нарспі, сестрице добра,
Щастя де твоє тепер?
Як підеш ти на чужину,—
Що робитиме Сетнер?

* * *

Не змовка, кипить весілля
З шумом, гамором гучним.
В багатьох хатах ще треба
Побувать гостям усім.

І Нарспі в святковій бричці
Мовчки їде до рідні,

І весільну славу пісню
Довго чути в даліні.

Музикант веселий грає
Цілу ніч аж до зорі.
Хлопці ж п'ють, танцюють дружно
І у хаті і в дворі.

Дітвора з села усього
За весіллям мчить услід,
В бур'яні побіля хати
Спить якийсь п'яничка-дід.

Грай, шібіре, веселіше,
Дід звалився не дарма!
Хоче встати бідолаха,
Але встати сил нема.

У ЗНАХАРЯ

Бідна, схилена хатинка...
Тут живе́ один старик.
Хоч мале у ній віконце —
Він уже до нього звик.

Він одкриве ветхі двері,
Як настануть теплі дні,
Промінь весело заграє
На немазаній стіні.

Личаки дідок латає,
Що зносилися давно.
Загрубілими руками
Заплітає волокно.

Промінь сонячний підкрався
Непомітно до дідка,
І тоді його сховала
Борода густа й шорстка.

Шум весілля, шум Сімека
До старого доліта.
Заплелась в його чуприні
Нитка сонця золота.

Личаки дідок лагає,
Перелатує їх знов.
Не помітив він, як тихо
До вікна хтось підійшов.

Зупинилась на порозі
Літня жінка із села.
І низьким поклоном шану
Старикові віддала.

Жінка та — Сетнера мати,
Що в житті зазнала лих.
Їй здалось, що син страждає
Від спокуси духів злих.

Тож стара рішила твердо
Знахареві-старику
Розказать одверто, щиро
Про свою печаль гірку.

Довго бесіда тягнулась
Про нечистий дух і зло,
Все згадали-пригадали,
Що уже давно пройшло.

Після довгої розмови
Дав дід згоду погадати,
Та за це йому сорочку
І панчохи треба дати.

Встав старий, відклав роботу,
До порога крок ступив
І надійно коцюбою
Ветхі двері зачинив.

Одягнув кожух і шапку.
Із сохи старий леміш
Раптом кинув він під ноги
І з кишені витяг гріш.

Бородою-сивиною
Нахилився до землі,
Потім зиркнув на монету,
Що лежала на столі.

І, поглянувши на жінку,
Що прийшла поворожить,
Знову бороду погладив
І почав він говорити:

— Лоб дірявий не зашиєш,
Серця ран не злічиш ти.
Що судив бог Пюлех сину,
То від того не втекти.

Пюлех дав гарячу душу,—
Знахар знаюче прорік,—
І судив йому бог Пюлех
Долю злу, короткий вік.

Як настануть дні холодні,
Кров остигне в юнака.
В дні жорстокі буде в хлопця
І душа тверда й шорстка.

А настануть дні гарячі —
Кров забродить, як вино,
Серце юне стрепенеться
І в огні згорить воно.

* * *

Знахар змовк, в тяжкій задумі
Очі блиснули сумні.
Шапку й шубу зняв і кинув
Їх на лаву при стіні.

Говорить почав він знову,
Як не раз вже на віку.
(А стара сидить на лаві,
Думу думає гірку).

— То не духи злі, не Єрех,
Не хвороба — ти повір,
Не коварство Кіремета,
Не поганий наговір.

Присудив цю долю Пюлех
На літа, на довгі дні.

Ти не плач, супроти бога
Хто піде, скажи мені?

Дід скінчив і засмутився,
Що сказав слова такі...
Закректав, засуєтився,
Сів і взявсь за личаки.

* * *

Вбита горем, сива мати
Иде додому по Сільбі,
А старий сидить на лаві
Та покректує собі.

Він сопів, латав поволі,
Душу совість, чув, скребе.
— Як це вийшло так сьогодні? —
Сам запитував себе.

— Ворожить мені не вперше.
Без людської ворожди
Говорив неправду людям,
Бо біду їх знав завжди.

А сьогодні — що за диво?
У житті того не знав:
Удові хотів збрехати,
Але правду їй сказав.

ВТЕЧА

Сонце сіло, заховалось,
Стих і шум і суєта.
Всі з весілля розійшлися,
Наступила темнота.

Тільки хлопці та дівчата —
В хороводі. Де їм лік?
І Нарспі із ними вийшла
Провести дівочий вік:

— Перед тим, як стать жоною,
Чоловічих ждуть образ,
Хочу глянуть на Сетнера
У останній, може, раз.

А Сетнер стоїть печальний...
Чи ж радіти в вечір цей?
І в Нарспі також від суму
Сльози капають з очей.

Довго-довго говорили
Вдвох вони на самоті,
Потім, міцно обійнявшись,
Зникли враз у темноті.

Заховались зорі в тучі.
Опустилась темнота
На поля, ліси дрімучі
І на села й на міста.

Вдарив дощ густий, потому
Ліс здригнувся віковий.
Крізь листву, в розкатах грому
Рветься вітру вовчий вий.

Заметались блискавиці,
Засіяло все в огні.
По стежині в лісі мчить
Юний хлопець на коні.

Кінь летить весь мокрий, в милі,
Аж дерева миготять.
А на нім коханці милі,
Обійнявшись, сидять.

Де ялин широкі крони,
Лозняків кущі густі,
Дуб вітає їх поклоном:
Мов, щасливої путі!

* * *

Вже зоря зарожевіла,
Небо світиться бліде,
А народ, немов до діла,
На весілля знову йде.

Із усіх кінців до двору
Знову гості всі спішать.
Молодим якраз в цю пору
Веселитись, танцювать.

Та чомусь не чуть шібира,
Музикант з весілля зник,
Не тече розмова щира,
Не лунає п'яний крик.

Як тут бути — ніхто не знає.
Кожен гість замовк, притих,
Мігедер дружину лає,
В думках мучиться гірких.

Як не лаятись старому?
Недобачили сліпі:
Утекла з Сетнером з дому
Непокірлива Нарспі.

* * *

Мчаться вершники у лісі,
Де шумлять дерев ряди.
Ім потрібно в цю годину
Втікачів знайти сліди.

Прислухаються, шукають,
Але тих нема ніде.
Може, сонечко, що сходить,
На сліди їх наведе?

Та нічого не вдається,
Не знайшлися втікачі,
І така бере досада,
Що хоч лайся, хоч кричи!

Ліс густий, і в глуховищі
Чи ж найдеш ти вірну путь,
Як не знаєш, чи наліво,
Чи направо повернуть.

Мчаться вершники у лісі,
Де шумлять дерев ряди,
Ім потрібно в цю годину
Втікачів знайти сліди.

Спить Сетнер, над ним високий
Шелестить гіллями дуб,
А Нарспі і тепло й любо:
З тим вона, хто серцю люб.

Дивовижний сон їй сниться:
Наче батько в час нічний
У собаку перекинувсь,
Мчить за нею в ліс густий.

— Ти куди втекла, негідна?
Ось знайду тебе і з'їм!

І тріщать ліси дрімучі
На його шляху лихім.

Вже він близько, ось він схватить!
І проходить сон страшний.
Зирк: три вершники на конях
Виринають з гущини.

— Ой, Сетнере мій, Сетнере,
Встань, втечемо од біди!
Ой, загинули, пропали,
Все проспали назавжди!

* * *

Музикант відзначивсь нині
У своїй нечистій грі:
Він зв'язав Нарспі й Сетнера
В хащі ліса на зорі.

Іх приводять. Мати люта
Уп'ялась в косу дочки,
А старий Сетнера вдарив,
Бо свербіли кулаки.

— Мамо, мамочко, рідненька,
Ти за все мене прости,
Бо наукою такою
Не доб'єшся щастя ти!

— Дядьку, дядьку Мігедере,
Ти не бий мене, не зли,

Тут з нас кожному відомо:
Дров не зробиш із золи*.

Мігедер ще став лютішим,
Взяв у руки канчука
І почав шмагать по спині
І по плечах юнака.

* * *

Повен двір народу знову,
Тут і сміх, тут і жалі.
А Сетнер, немов убитий,
Розпростерся на землі.

Біля нього плаче мати:
— Що йому ви завдали?
Попросила, щоб додому
Хлопці сина однесли.

А Нарспі умили в сінях,
Із обличчя змили кров,
За завісу посадили,
Покривалом вкрили знов.

Знов танцюють, знов співають,
Веселяться цілий день.
Та про те, що приключилось,
Молодому нітелень.

Золоте було дозвілля,
Та зіпсовано весілля!

---

* Чуваська приказка.

ДВА ВЕСІЛЛЯ

Сонце гасне, догоряе,
Спека спала, день пройшов,
І до слуху долітає
Вечоровий шум дібров.

Крик народу серед двору,
Йде весілля, як-не-як.
Зятя стрінуги в ту пору
Подали для свата знак.

Де густий, копитьми збитий
Пил висить, немов туман,
Гордо виїхав із лісу
Зять, багатий Тахтаман.

В нього ніс, немов картопля,
Жирний сам, важка хода,
Злі сіренькі й косі очі,
Борода стирчить руда.

Та зате — коштовна шапка,
А на ній — блищить гривня.
В постолах нових, панчохах,—
Всім багатим він рівня.

* * *

Вже весілля чоловіче
По селі з піснями йде,
Відкриває сват ворота,
Молодого в хату жде.

А дівоче йде весілля
Від Тукаса їм навстріч,
Та Нарспі ридає, бідна,
Темна з горя, ніби ніч.

Біль вогнем їй серце палить —
Тут не довго до гріха.
Гірше смерті зустрічати
Їй старого жениха.

— Ой, навіщо, тату й мамо,
Погубили ви мене,
Оддали чужинцю в руки
Ви дитя своє одне?

О, нелюбий Тахтамане!
Нам в житті добра не знать.
Краще вже мені загинуть,
Ніж тобі жоною стать!

* * *
Добрий сват виходить з пивом,
Стрїть весїлля — він мастак.
А весїльний батько з жаром
Їм говорить свій такмак *.

Пиво пїниться у кухлях.
Скїльки тут уже п'яних!
На конї, який гарцює,
Гордий чваниться жених.

Поруч — вершники веселї.
Їх аж семеро було.
Так пїсень вони спївали,
Що здригалося село.

Люди в гостї йдуть і їдуть
На пїдводах і верхом,
По мальованих воротах
Б'ють, шмагають батогом.

Веселилися, гуляли,
А на другий день в селї
На широкому майданї
Розїграли вайгїллї **.

* * *
Три доби пїли й спївали
З Хужелги п'яні свати,

---

* Такмак — вїтальний вїрш.

** Вайгїллї — весїльний обряд, коли зустрічаються рїдні нареченої і жениха.

Потім разом порішили
Виїжджать до темноти.

І господарю сказали:
— Досить, ідем в Хужелгу!
Тут ми славно веселились,
Тож не будемо в боргу!

— Що ви, що ви, погуляйте,—
Хазяї говорять їм.—
Ми ще немало вип'єм,
У другий прибувши дім!

І заграв музика знову,
Аж встає у хаті пил.
Накінець, свати веселі
В п'янці вибились із сил.

Рідних, друзів Тахтамана
Вже додому потягло.
А як звідси від'їздили —
Проводжало все село!

* * *

На велике кладовище,
Як водилося колись,
Провести весільний поїзд
Люди з чемності зійшлись.

Предків щиро пом'янули,
Вже й година надійшла
Молодій Нарспі назавше
Іхать з рідного села.

А Сетнер стоїть притихши,
Бідна мати — поруч з ним.
Погляд милої він ловить
Зором стомленим, гірким.

І Нарспі благословили
Батько й мати в дальню путь,
І заплакали, щоб рідних
Теж примусити схлигнуть.

Щастя доні побажали,
Щоб не знала горя й сліз...
Та про те лиш не згадали,
Що вона тікала в ліс.

* * *

Ось і рушило весілля
До далекого села.
І Нарспі в таку хвилину
Не заплакати не могла.

Шум і гам стояв в дорозі
Між дубів та ясенів,
Потім довго, як в тривозі,
Ліс дрімучий гомонів.

Розійшлись додому люди,
Зажурились бідняк Сетнер...
Ой розлуко ти, розлуко,
Що робить йому тепер?

— Ти, життя моє нудотне,
Я тебе кляну, кляну,

Бо пішла моя кохана
В незнайому чужину.

Що робить мені без неї?
Безталанна голова...
Мушу вмерти, щоб зростала
На могилі сон-трава...

* * *

І пішов Сетнер додому,
На устах — журби печать.
Не вдалося нещасливцям
Свого ворога здолать.

Ліс не зміг їх заховати
Від напасті, од біди.
Тахтаман забрав кохану
У Сетнера назавжди.

Тяжко-важко жити хлопцю.
В серці — горе лиш одно...
Чи такі часи, чи, може,
Це од бога все дано.

Про їх долю говорило
Все село о тій порі,
Та дізнатись — в чім же справа? —
Не змогли навіть старі.

В чужину Нарспі забрали,
Щоб Сетнер у горі жив.
Погубив дитину батько,
Рідний рідну погубив.

В ХУЖАЛЗІ

Не було такого зроду
Бѣнкету в краю глухім:
Тахтаман сивобородий
Приведе жону в свій дім.

То ж везуть її, мов бранку,
Ждуть усі її давно.
В Тахтамана вдома зранку
Лється пиво і вино.

Витанцьовують бояри,
Гості дивляться на них,
Підіймають повні чари
За здоров'я молодих.

Тахтаман вернувся вчора
Із боярами з Сільбі,
І для щастя, не для горя,
Жде у дім жону собі.

Як приїде — до зірниці
Їх замкнуть на ніч одну,
Щоб зробити, як годиться,
З нареченої жону.

* * *

Між зеленими горбами
Хужалга-село лежить.
Між веселими гостями
Тахтаман п'яний сидить.

На столах тут стільки їжі! —
Більш, мабуть, нема ніде.
А в очах у Тахтамана
Світ весь обертом іде.

На обід схилилось сонце,
Тінь упала на карниз,
А від хмелю в Тахтамана
Голова схилилась вниз.

Соловей співа, щибече
На похиленій вербі.
Тахтаман все дошкуляє:
Чи не ідуть із Сільбі?

Він в новій сорочці білій
Йде із хати, й на ходу
Серце мліє у старого:
Він чекає молоду.

* * *

*

По дорозі мчаться коні,
Дзвоник дзвонить, дзеленчить.
То в шаленім перегоні
По селу весілля мчить.

В бричці добрій, на ресорах,
У хушпу сидять жінки.
Вслід — возів, мабуть, із сорок:
Все рідня та свояки.

У семи місцях спинились
Серед вулиці в селі,
Залюбки вгощались пивом,
Як і личить взагалі.

Зять стріча їх на порозі,
Як давно обряд велить.
Натомились у дорозі,
Треба випить, закусить.

— Ще не спала люта спека,
І хоча уже й обід,
Ще до вечора далеко —
Можна випити як слід.

* * *

*

Провели обряд з водою.
Тхне од п'яних перегар.
Молодого з молодого
Завели вночі в амбар.

Їх там люди зачинили.
І хоча й не личить їм,
Посміхалися лукаво,
Повертаючись у дім.

Скоро тут юнак з'явився,
Притаївся в темноті.
Чи підслухать, чи підглядіть
Мав той хлопець на меті.

Ще малих дітей четвірка
Тут же, в мороці нічнім...
От хлоп'ята безсоромні!
Що, скажіть, потрібно їм?

Та — мовчок! — до стінки вухом
Притулилося маля...
Іч, притихли бісенята,
То Нарспі щось промовля!

* * *

Молода до Тахтамана,
Чув малий, казала щось,
Але що вона казала,
То почуть не довелось.

Тахтаман тут як не крикне,
Він сердитий — просто жах!
— Ти мовчи, Нарспі, бо доля
У моїх тепер руках.

Дай, весілля проведу лиш,
Дай, пойдуть лиш свати!..
Що ще буде — невідомо,
Та що треба — знаєш ти!

І замовк, і більш ні слова
Не сказав він із п'їтьми,
Хоч почуть його бажали
Малолітки за дверми.

Після цього швидко-швидко
Врозтіч кинулись малі,
Щоб про все, що тут почули,
Розповісти у селі.

* * *

Ну, а той, що все підслухав,
Хто біду пережива,
Заховав у самім серці
Ту розмову, ті слова.

Гнівом очі пламеніли,
З люті стиснув кулака...
Не звернув ніхто уваги
В хвилю ту на юнака.

Тільки дуб сусіді-дубу
Зашумів поміж яруг:
— Той юнак, що зник у лісі,
Наш Сетнер, наш добрий друг.

* * *

На столі парує каша,
Пара в'ється, як туман.
За гостей прощальну чашу
Підіймає Тахтаман.

Бенкет в розпалі. І гості
Просять пива наливать.
Поклонившись низько людям,
Важно слово мовить зять:

— Ну, свати, не прогнівiться,
Все, що є — на стіл подам.
Пийте, рідні, їжте, рідні,
Вік би разом жити нам.

Знов усі свати преп'яні,
Закрутився знову світ,
Але все ж знайшли одразу,
Що сказати йому в одвіт:

— О наш зятю, все на славу,
Тільки ти вже не забудь:
Вік живи з Нарспі у згоді,
І щасливий з нею будь!

* * *

Вже давно стоять готові
У запряжці вороні,
І свати виходять з хати,
Всі веселі і п'яні:

«Меду вип'єм ще в дорогу,
Дружно вихилим до дна».
За возами аж до лісу
Пил піднявся, як стіна.

Знов дзвінки дзвенять на дугах,
Лються пісні ручаї,
Аргамаки мчать додому,
Поганяють хазяї.

Відійшло гучне весілля,
Погуляли добре всі.
Старичок якийсь в дорозі
До сватів кричить: — Тавсі! *

І Нарспі в чужих лишилась.
Що робити їй одній?
А весілля і знайомі
Зникли в куряві густій.

---

* Тавсі (чуваськ.) — дякую.

ПІСЛЯ СІМЕКА

Вже пройшов Сімець веселий,
І весілля теж пройшло,
По-старому жить нудотно
Знов продовжує село.

Рве леміш засохлу землю
В чистім полі щодоби,
А в Нарспі в гіркій неволі
Серце рветься од журби.

Під косою в зелен-лузі
Пада скошена трава,
А в Нарспі від горя-муки
Похилилась голова.

Ще сильніше сонце гріє,
Землю палить, як огнем,
А в Нарспі від злої долі
Серце сохне з кожним днем.

Кожен день у чорній люті
Тахтаман бере канчук.
Знать, такий жони ніколи
Вже не випустить із рук!

* * *

В них живе Сенті-хлопчина,
Він — найкращий із рідні.
На коромислі старому
Скаче, ніби на коні.

Сам тоненький і худенький,
По дорозі легко мчить,
Потім, чорний од пилюки,
Вдома стомлений сидить.

По дорозі він гасає,
По дорозі тій сільській,
Все, що знає, довіряє
Тільки тітоньці своїй.

А Нарспі в чужому домі,
Наче тіль, живе сумна.
Любить дівера синопка,
Наче рідного вона.

З ким тут горе поділити,
Як не з лагідним Сенті,
Розказать про люте горе,
Що спіткало у житті?

Цьому славному хлопчині
Бог чудову душу дав.
Щоб він грав, стрибав, сміявся,—
Серце пташки бог послав.

І хоч плачуть оченята,
На обличчі — втіхи цвіт.
Чуваша гаряче серце
Б'ється в нім з дитячих літ.

Тітці він розповідає
Про турботи всі свої,
А коли вона заплаче,—
Утішає він її.

— Ти не плач, хороша тьотю,
Бо мені тебе так жаль...
Не сумуй, сльозинку витри,
Прожени свою печаль.

Тахтаману з тої ночі
Лють покою не дає:
Він щодня Нарспі нещасну
Канчуком ремінним б'є.

А вона мовчить, ні слова,
Мов набрала в рот води.
Ну, а дурень б'є й не знає,
Що недовго до біди.

Якось раз прийшов він з гостем...
Той тихенько річ повів
І старому Тахтаману
Про жону щось розповів.

З льоху темного для гостя
Принесла Нарспі пивка.
Тільки вийшов гість за двері,
Тахтаман — за канчука.

— От невинна — так невинна!
В тебе, знать, вселився біс,
Що з весілля, всім на сором,
Утекла з Сетнером в ліс!

* * *

Мучить, б'є Нарспі щоденно
Невмолимий Тахтаман.
Вже про них чутки погані
Розійшлися між селян.

Так в житті воно й буває,
Горе в гості завіта,
Зло й недолю прикриває
Безпросвітна темнота.

Мати любить і леліє
Те дитя своє одне,
А зросте і заміж виїде —
Ревнувати муж почне.

Що ж, знайшли з багатством зятя,
Вже не скажеш, що з простих...

Та яка від того користь,
Як нема любові в них?

А коли любов і ласка
Двох сердець, що молоді,—
Навіть бідний щасливіший
Від багатого тоді.

* * *

Бий Нарспі, суворий муже,
Бий і жалості не знай!
Муч, терзай, як тільки можеш,
До собаки прирівняй!

Бий же, бий же, Тахтамане,
Ти ж бо звір, не чоловік,
Щоб скоріш старою стала
І не зрадила повік.

Бий, коли господь для тебе
Дав уже таку судьбу,
Бий нещадно за безчестя,
За твою гірку ганьбу!

Отаке життя терпіла,
Тиждень, другий — день при дні,
І частенько на обличчі
Синяки були страшні.

А на тиждень на четвертий
В тихий вечір, при свічі...
(Краще хай про все це далі
Взнають наші читачі).

ЗЛОЧИН НАРСПІ

Над високими горбами
Сонце встало вже давно,
І своє проміння щедре
Розливає скрізь воно.

В Хужалгу, у край чуваський
Славне літо знов прийшло.
Все живе вітає радо
Літа лагідне тепло.

Із гаїв пташина пісня
Лється, котиться, дзвінка.
Як лебідки, воду брати
Йдуть дівчата до струмка.

Тільки в домі Тахтамана
Ні розмови, ні пісень.
Там Нарспі, уставши рано,
Лиш бідкується весь день.

Тахтаман, наївшись вволю,
В поле виїхав орать,
А жона від горя й болю
Мусить плакати, сумувати.

* * *

— Так і стала я жоною,
Як хотілось для батьків,
Подружившись з бідною,
Синя вся від синяків.

Оддали навік чужому
Доньку-лагідку свою.
Йй же хочеться додому,
Гірко жить в чужім краю.

Від журби, від злої муки
В'яне, зводиться краса.
Ой, тяжкі у мужа руки,
Я для нього гірше пса.

Ой, чому із хлопцем милим
Жить, як з мужем, не змогла?
Ой, чому я у могилу
До весілля не лягла?

За слізьми не бачу світу
В цій нелюбій чужині.
Що ж, коли таке терпіти,
Чи не згинуть мені?

Заміж видали насильно,
Що робить в житті гіркім?

Батько й мати підневільну
Одвезли мене в цей дім.

Заміж видали насильно,
Я живу в нудьзі гіркій.
Бо тепер я підневільна
І далеко милий мій.

Заміж видали насильно,
Схудла я, що й не впізнать.
Батько й мати підневільну
Одвезли мене страждать.

Заміж видали насильно,
Мушу з горя сльози лить.
Батько й мати підневільну
Одвезли — і що робить?

Заміж видали насильно,
Як могилі оддали.
Батько й мати підневільну
Не на радість одвезли.

* * *

В мене хлопець є коханий,
Чи врятує він мене?
Чи могутніми руками
Злого ворога зігне?

Ні, не ляжу я в могилу,
А згублю журбу свою,
Мук терпіть нема вже сили,
Свого мужа я... уб'ю.

А чи зможу це зробити,
Як врятуюсь од біди?
Боже милий, як же жити?
Ти в житті мене веди!

Згинь навіки, ворог лютий,
Доживай останні дні...
Ти гірка, гірка отруто,
Послужи тепер мені!

Так Нарспі одна сиділа,
Споминала кращі дні,
А душа її горіла
У тривозі, як в огні.

* * *

Сонце гріє-пригріває,
Підіймається в zenit.
Тіні довшать починають.
Незабаром і обід.

У цвіту земля безкрая,
Всюди зелень і квітки,
А Нарспі одна ридає,
Серце рветься на шматки.

Враз Сенті влетів в хатину
На коромислі старім,
І, побачивши хлопчину,
Став Нарспі ріднішим дім.

Він лозинкою тонкою
Б'є коня свого, кричить,

Тітку штовхає ногою,
А вона чомусь мовчить.

Та Сенті розвеселити
Тітки доброї не зміг,
Покрутився біля неї,
Знову кинувсь за поріг.

* * *

Суп Нарспі для мужа варить,
В нього дмухає, плює,
Хоче в ньому потопити
Лихо-горенько своє.

— Із-за моря-океану
Іде бабуся Шабадан,
Суп варю я із отрути,
Щоб загинув Тахтаман.

За морями, за горами
Скаче бронзовий Пуган.
Ти скачи, скачи, Пугане,
Щоб загинув Тахтаман.

За мою велику муку
У котлах важких варись,
Тахтамане, о зміюко,
В пеклі чорному печись.

Варить так вона, мішає,
Сльози капують із вій,
Суп з отрути закипає
І шипить, неначе змії.

Чоловік вернувся пізно,
Він орав до ночі лан.
Суп Нарспі давно зварила,
Сів вечерять Тахтаман.

Взяв він ложку дерев'яну,
І сказав своїй жоні:
— Ти вечерю непогану
Наготовила мені.

Суп смачний. І в Тахтамана
Очі блимнули, мов ніж.
Він на жінку глянув люто:
— Добрий суп... Зі мною їж!

— Я пізніш поїм, я сита,
Ти б поїв, та спати ліг,—
І, сказавши сумовито,
Раптом вийшла за поріг.

Мовчки сіла біля хати,
Її тепер не милий світ.
Тахтаман же їсть, проклятий,
Їсть, погладжує живіт.

Тахтамане, їж, вечеряй,
Суп смачніш на самім дні.
Скоро ти не будеш мужем
Молодій своїй жоні.

Вже тобі не лютувати,
Дні життя твого пройшли.
— Ей, Нарспі, зайди до хати,
Спати хочу — постели!

Я стомився, ти не сердься,
Праця стомлює важка,
Я води попив з відерця,
А вона мені гірка.

Увійшла Нарспі до хати,
На підлозі муж сидить.
Вже ні їсти, ані спати,
Він лиш корчиться й дрижить.

Постелила чоловіку.
Треба спати — пізній час.
Та злякалась молодиця,
Як у мужа зір погас.

* * *

Так душа одна пропала
За лихі свої діла,
Серце битись перестало,
Що вчинило стільки зла.

В хаті все осиротіло,
Речі всі чомусь страшні...
Захололо мужа тіло
На постелі при стіні.

Ніч завісою густою
Вікна вкутала сліпі,

Але й мертвий муж рукою
Ще погрожує Нарспі.

Він загинув, і ніколи
Більше вже йому не встать:
Більш не зможе він скотині
Корму свіжого задать.

Не візьме вівса в долоні,
Як бувало в добрий час,
Ви не ржіть даремно, коні,
Ваш хазяїн кинув вас!

* * *

Ліс вночі шумить дрімучий,
Явори гудуть старі,
І одна зоря блискуча
Мирно світиться вгорі.

Чуваші після роботи
Сплять давно спокійним сном.
Лиш сова кричить протяжно
Десь далеко за селом.

Угорі повис щербатий
Місяця холодний ріг,
І Нарспі з своєї хати
Вийшла тихо за поріг.

Вийшла, кинулась за клуню,
І побігла із села
В ліс стежиною в'юнкою,
Так, як тільки лиш могла.

Блідий місяць вслід за нею
Плив, немов наздоганяв,
І під листвяну кирею
Ліс в ту ніч її сховав.

* * *

Поспіша Нарспі все далі,
Серце груди розрива,
Ліс густий її лякає,
Шелестить суха листва.

Руки довгі, сучкуваті
Простягають клени їй,
На путі стають дерева
В хащі лісу віковій.

Мчить Нарспі щодуху лісом,
У обличчя б'ють гілки,
Мов її піймати хочуть
На бігу лісовики.

Враз піднявся лютий вітер,
Застогнала далина:
— Глянь, убитий Тахтамане,
Як біжить твоя жона!

Доженн, спіймай скоріше
І помстись над нею ти! —
Вне ліс, немов зійшлися
Звідусіль усі чорти.

Встав Сенті маленький рано,
На коромисло сів знов,
Захотів побачить тітку,
До покоїв увійшов.

Огляда все нетерпляче:
— Де ж це тітка? Не діждусь!
Дядько спить іще неначе,
Та не дихає чомусь.

Тут сусід зайшов до хати
Та, побачивши мерця,
Став, не знає, що сказати,
І поблід увесь з лиця.

В дім насходилося народу:
Всіх згнітила вість сумна.
— Не було такого зроду!
Як так сталось? Де жона?

Та запитання даремні,
Мрець не може розказать,
А Нарспі у лісі темнім,
Вам її не відшукать!

В СІЛЬБІ

Йде життя в Сільбі помалу,
Знову дні течуть нудні,
Наче тут і не бувало
Ні весілля, ні гульні.

В сорочках убогих в полі
Стрінеш ти людей довкіл,
То чуваш в тяжкій недолі
Вічно трудиться, як віл.

Ой, не легко бідоласі.
Вранці ще блищить роса,
Треба в поле йти трудязі,
Жде давно його коса.

Провели святки селяни,
Вийшли в поле й на луги,
Косять, жнуть. Куди не глянеш —
Встали копи навкруги.

Сталь коси дзвенить іскриста,
Ій у лад бринять серпи.
Жито зжате колосисте
Вже пов'язано в снопи.

Скільки мови-поговору!
В язиках кісток нема.
Може, є в тій мові правда,
Та й неправда є сама.

В балачках тих пізно й рано
Не забудуть спом'януть
І Нарспі, і Тахтамана.
Всім його відома лють.

Та бояться Мігедера.
Що говорять — в таїні.
Що робить — чуваш не знає
У такі тривожні дні.

А Сетнер, про це почувши,
Зрозумів: чекать біди!
І від матері старої
Зник, ніхто не зна — куди.

У селі ж, вернувшись з поля,
Люди шепчуться собі
І в розмові спомінають
І Сетнера і Нарспі.

Іде Сетнер у лісі хмурім,
Між дубів і між ялин,
Він іде, іде в зажурі,
Він іде кудись один.

— Перша зірка з неба гляне,
Доки ворога знайду.
Із постелі він не встане,
Спать навів його вкладу.

Сонце зійде і зів'ється
Над хатами сизий дим,
Тільки ворог не проснеться,
Буде сон його важким.

Сонце зійде вранці-рано
Над простори голубі,
Я ж розправляюсь з Тахтаманом,
А Нарспі візьму собі! —

А Нарспі... Нарспі не знала,
Що спішить до неї друг,
І кудись вночі тікала
Лісом, що темнів навкруг.

У ЛІСІ

Ліс шумить, гуде тривожно,
Вовком виє з темноти,
Буря б'є, іти не можна,
Але треба далі йти.

Ліс шумить, гудуть долини,
Клекіт лине з далини,
Мов чорти на іменини
Ізійшлись до сатани.

Деревця лама зелені,
Завива, реве в імлі,
А дуби й могутні клени
Гне до самої землі.

Стогнуть сосни і ялиці,
Сльози грозяні ллючи,
Небо чорне блискавиці
Розтинають, як мечі.

Світ увесь дрижить од грому,
Хмар проходить череда,
І у далеч невідому
Мчить потоками вода.

* * *

Ліс, чому ти завиваєш,
Чи на щастя чи біду,
Душу хлопцеві лякаєш,
Душу чесну, молоду?

Ліс гуде, шумить тривожно,
Ще лютіше буря б'є.
— Не покинь, врятуй, о боже,
День останній настає!

Голова моя ти грішна,
Де тепер подітись нам?
Заболіло серце знову,
Як йому я раду дам?

Иде Сетнер наш нещасливий,
Лютий вітер завива,
Злива б'є іще сильніше,
Гне додолу дерева.

Він іде, зника стежина,—
У пільмі не відшукать.
Може пісня лиш єдина
Спрагу серця втамувать.

* * *

— Ліс, чому ти завиваєш,
Чи на щастя, чи біду?
Душу хлопцеві лякаєш,
Душу чесну, молоду?

Ах, чому ти, горе, нині
Душу всю огнем печеш?
Чом, признайся, сиротині
Звеселитись не даєш?

На біду лиш, на страждання
Народився я, мабуть.
З горя чисті поривання
У душі мої помруть.

Не померли б, та бідота
Погубила молодця,
Та іще людська підлота
Доконала до кінця.

Подолав би я й підлоту,—
Стрівся ворог на путі.
Видно, вже мені від роду
Так написано в житті.

* * *

Йде Сетнер, іде й співає,
І летить протяжний спів,
То сильніше, то спадає.
В ньому горе, в ньому гнів.

Пісня, сповнена печалі
Про любов, життя, про все,
В невідомі дальні далі
Душу хлопцеву несе.

Серед хащі лісової
Спів дзвенить, або рида...
Це журба душі одної
В іншу душу запада.

А в одвіт несуться звуки,
Затишають десь у млі...
В них і жар, і біль розлуки,
Серця юного жалі.

Лине пісня, лине слово,
Душу бідну розрива,
І Сетнер — в тривозі — знову
Пісню горесну співа:

* * *

— Ліс могутній, ліс високий.
Знаю я твої пісні...
Наче мила одинока,
Будиш душу ти мені.

Не співай, немов кохана,
Муку серця не буди!
Пісня ця, неначе рана,
Буде жить в мені завжди...

Ти не гнися од бурану,
Ти журбу мою розвій,

Покажи мені кохану,
Бідолаху пожалій! —

Хтось іде... О, хто це?.. Може...
Чути кроки з темноти...
Боже добрий, щедрий боже!
Ах, Нарспі, невже це ти?

* * *

Обнялися біля дуба,
Дуб схилив до них чоло.
Так на світі стало любо,
Наче й бурі не було.

Розійшлись останні тучі,
Грім затих удалині,
Освітили ліс дрімучий
Сонця промені ясні.

На траві блищать росинки,
На дубах і на корчах,
І в закоханих іскринки
Щастя світяться в очах.

Як серця їх б'ються — чують,
Ім не треба днів сумних...
Двое весело крокують,
В кого діло є до них?

Та у лісі вранці-рано
Птиці крик летить страшний:
— Не забудь про Тахтамана!
Він шукає, він живий!

БАТЬКО Й МАТИ

Ось і шлях важкий скінчився.
Знов вони в своїм селі.
Вже для них стоїть вечерея
На нетесанім столі.

Молока Сетнера мати
У сусідки узяла,
Хліба чорного окраєць
Їм дістала з-під стола.

Вдвох ведуть вони розмову,
Повну згадок і надій.
Мати слухає, радіє,
І на серці легко їй.

Все у день той пригадали:
Дні дитячі гомінкі,
Хороводи, посиденьки
І весілля дні гіркі.

Та в дворі почувлись кроки,
Потім — скрип дверей старих.
То із жінкою своєю
Мігедер з'явивсь до них.

С т а р а

Ми прийшли Нарспі шукати,
Лихо з нею нам нове.
Добрі люди говорили,
Що вона у вас живе.

М і г е д е р

Доню, доню... Що з тобою?
Хай проклятим буде час,
Як посмішищем в народі
Ти зробить рішила нас.

Чи тобі жилось погано?
Чи чогось в нас не було?
І чому ж бо ти Сетнера
Полюбила нам на зло?

Ех, навіщо ж так зробила?
Ти при розумі, чи ні?
Ти ж навік тепер ганьбою
Вкрила голову мені.

С т а р а

Бачиш, мужа свого вбити
Забажалось дурній,
Щоб з Сетнером волочитись
Уночі по лісі їй.

Мігедер

Слава богу, жив я чесно,
Це нікому не секрет.
І мене за довгі роки
Не чіпав сам Кіремет.

І зайти у дім привітний
Духи всі боялись злі.
Бо моє імення славне
Не заплямлене в селі.

Щедрий Полех, Єрех гнівний
Дочку пестили, як слід.
Кожен день, годину кожну
Берегли її од бід.

Про ганьбу таку не думав,
Думав — радість буде в нас...
Через тебе, доню рідна,
День в очах моїх погас...

Стара (Мігедеру)

Ти полай, полай Сетнера,
Все згадай йому в житті,
Канчуком удар по спині,
Щоб не ліз до нас в зяті.

Мігедер

Я ростив любиму доньку,
Шанував її, беріг.
Я для неї на весілля
Все дістав, що тільки міг.

Я старавсь лише для неї,
Я трудивсь, не спав ночей.
За турботою своєю
Не заплющував очей.

Жениха знайшов для доні,
Він багатий, як і я,
Щоб повік не горювала
Дорога Нарспі моя.

Заміж видав. Все, як треба.
Не чекав у дім бідн.
А сьогодні ти зганьбила
Мігедера назавжди.

С т а р а

Як тобі мене не шкода,
Щоб тебе земля взяла!
Хто тебе ростив, леліав,
Як була ще ти мала?

М і г е д е р

Турбувався я про тебе,
Ти жила, як у раю...
А як виросла — згубила
Бідну голову мою.

Ох, яка, яка невдячна!
Чи до нас не йшли свати,
І подумать навіть важко,
Що втекла з Сетнером ти.

Бач, добра такій не треба,
Рветься в ліс, неначе вовк...
А була б ти за багатим,
Одягалась би у шовк.

Нарспі

Ох, немає більше горя,
Як з нелюбим жити вік.
Не в багатстві, батьку, щастя,
Щастя — милий чоловік!

Стара

Цить, зухвала, старших слухай!
Бач, які знайшла слова!
Серце матері терзаєш,
Нерозумна голова.

Мігедер

Ти мене навек зганьбила,
Є що людям говорить.
«Не забудь, старий, про доньку»,
Будуть всі мене корить.

Та, одначе, як би в кого
Не свербіли язики,
Але я, твій рідний батько,
Не відмовлюсь від дочки.

Доню, йдем разом додому,
Киньмо хатку цю стару.
Ще не пізно, ще для тебе
Жениха я підберу.

Идем, Нарспі, доволі плакати,
Идем скоріш, дитя моє.
Хоч ім'я ти забруднила,
Та багатство в мене є.

С т а р а

Суко, йдем скоріше звідси,
Вже про тебе слава скрізь.
Ти ж, Сетнер, собако клятий,
У багатий рід не лізь!

Н а р с п і

Дорогий мій, добрий батьку,
Чом живцем їси мене?
Як вернусь у дім наш рідний,
Чи ж ганьба його мине?

С т а р а

Бач, іще про що сказала!
Де ви бачили таку?

М і г е д е р

Досить лаяти нам, жінко,
Дай послухаєм дочку.

Н а р с п і

Ставши жінкою, чи ж можу
Я вернутися до вас?
Вийти заміж, щоб страждати,
Горювати повсякчас?

Не зовіть мене ви краще,
Не вернусь я в рідний дім,
Щоб, забувши пережите,
Жениха чекати в нім.

Правда, ви мене ростили
І любили більше всіх,
Та впізнати не змогли ви
Почуттів палких моїх.

Винні ви самі у тому,
Що така судьба моя.
Перед тим гірким весіллям
У ногах валялась я.

Ви ростить мене — ростили,
Це скажу я без хули,
А як виросла — за гроші
У неволю продали.

Я завжди в своїм дитинстві
Так жила, як уві сні,
Все, чого б не забажала,
Ви приносили мені.

А як виросла — просила
Почекать з весіллям рік.
Мати біла, батько лаяв —
Не забуду цього вік.

Ах, чому мого бажання —
Ради щастя, не для зла,

Ви не виконали, батьку?
Я б такою не була!

І навіщо в пащу вовку
Оддали мене, скажіть...
Видно, вам лиш щастя — гроші,
Багатіть та й багатіть...

Що страждаю я і мучусь,
В цьому винен батько сам.
Як Сетнер не стане зятем —
Не дочка я буду вам!

Рідний батьку, рідна мати,
Я прошу, благаю знов:
Дайте нам благословення
На життя і на любов.

С т а р а

Чуєш, чуєш, що говорить?
Спокусив її Сетнер.
Мігедер, підем додому,
Ти на доньку плюнь тепер!

М і г е д е р

Ех, Сетнер! Ще пригадаєш:
Погубив мою дочку.
Ти ж, проклята нашим родом,
Сохни тут, у цім кутку.

Почекай-но трішки, скоро
Прибіжиш в свою сім'ю,
І тоді сама впізнаєш
Доброту усю мою.

Що ж, стара, підем додому,
В доньки совісті нема.
Видно, з нею ми сьогодні
Розмовляємо дарма.

С т а р а

Гиньте, сохніть, наче віття,
Хай вас люди проклянуть.
По-собачому живіть тут,
Доки кості не згниють!

Так вони дитину рідну
Безсоромно прокляли.
Люди лайку їхню чули,
Як вони додому йшли.

Засоромившись, сонце
Опускається вдалі.
А Сетнерова матуся
Прибирає на столі.

ЧОТИРИ СМЕРТІ

Що є кращого на світі,
Як спочинок по трудах?
Мирно сплять, стомившись, люди
Під деревами в садах.

Люди сплять, ліси заснули,
Не хитнуться деревця,
Зрідка клена лист гойднеться
Від легкого вітерця.

І стоїть, як у задумі,
В сяйві місячному ліс.
Звідти виїхали люди,
Вже лунає стук коліс.

Потім крик почувсь тривожний,
Чорна звістка рознеслась,
І по вулиці людина
Враз метнулася якась.

З шумом, з гуркотом підводи
Покотились просто в ліс,
І за ними по дорозі
Тільки пила густий навис.

* * *

Тупіт, крики звідусюди,
Всі кудись біжать селом.
— Мігедера обікрали! —
Хтось кричить глухим баском.

Задихаючись, в тривозі
Люди мчать на Турікас.
— Що там трапилось, що
сталось? —
Всі питалися в той час.

— Мігедера обікрали,
Зникли в лісі, вдалині,
Навіть бога не злякались
Розбишаки нависні.

Наймитів, що вартували,
Обпоїли ловкачі,
А стару і Мігедера
Зарубали уночі.

Крик їх чув Сетнер-бідняга
І на виручку побіг,
Та йому розбили череп,
Як ступив лиш на поріг.

* * *

Так убити Мігедера
Тим злодіям удалось.
А із дому на підводи
Все забрали, що знайшлось.

І Сетнер в ту ніч загинув,
Нещасливий у судьбі.
Кажуть всі: такого лиха
Ще не бачили в Сільбі.

А Нарспі стоїть безсила
В домі темнім і пустім,
Горе їй здавило горло,
Мука — в погляді німім.

Наваливсь на груди камінь,
Важко давить, як вві сні,
І вона — немов зернина,
Що під жорнами в млині.

Тільки душу тут прорвало,
Горе вирвалось із дна,
І, упавши, заридала
Криком жалібним вона:

* * *

— Батьку й мати, ви навіщо
Породили доньку в світ?
Щоб вона поневірялась,
Щоб страждала з юних літ?

О мій боже, о мій Пюлех,
Ти навіщо душу дав?
Бідній моїй голівоньці
Щастя-долі не послав.

Голова моя нещасна,
Нащо ти мені дана?
В цьому світі широченнім
Зайва я лише одна...—

І пішла Нарспі поволі
З свого рідного села,
По доріжці, що у полі
Між квітками пролягла.

Люди з жалістю дивились,
Як печалилась вона,
І про темне горе люте
Говорили допізна.

* *
*

А на другий ранок в поле
Вже не вийшли чуваші.
Всюди п'ятницю справляли,
Хоч і важко на душі.

І дівчата, як бувало,
Не співали у танку,
Хлопці також сумували
У годину цю тяжку.

Лиш зійшлася на майдані
Вся сільська багата знать,

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Костянтин Васильович Іванов, основоположник чуваської літератури, поет-демократ, народився 28 травня 1890 р. в с. Слакбаші, Белебеївського повіту, Уфімської губернії (нині Башкірська АРСР).

Після закінчення сільської школи він вступив 1903 р. у чуваську вчительську школу, що була в ті часи єдиним чуваським середнім учбовим закладом. Проте закінчити її йому не вдалося, бо за революційні настрої він був виключений із школи з «вовчим квітком».

1909 р. К. Іванов, самостійно підготувавшись, здав екзамени на звання вчителя, але в призначенні на роботу йому було відмовлено.

Почав К. Іванов свою літературну діяльність 1907 р. В 1908 р. він створив цілий ряд оригінальних творів. Його перу належить переклад чуваською мовою «Пісні про купця Калашникова» М. Ю. Лермонтова. Мріяв він перекладати і твори Некрасова і Кольцова — своїх улюблених поетів. К. Іванов багато працював над редагуванням книг для чуваської початкової школи. Непосильна праця остаточно підірвала його здоров'я. Помер

він від туберкульозу в 1915 р. на двадцять п'ятому році життя.

Оригінальну творчість К. Іванов почав з написання казок, в яких на перший план висувуються соціальні мотиви. Казки спрямовані проти несправедливості і гніту на землі, вони викликають ненависть до нерівноправності людей.

Поетичні твори К. Іванова дуже близькі до народної творчості і змістом і формою. В них поет висловлює почуття і мрії трудящих.

Найзначнішим твором К. Іванова є його талановита поема «Нарспі», що вийшла в світ 1908 р. Цікаво відзначити, що цей твір був опублікований без імені автора, «політично неблагонадійного», у збірнику «Казки і перекази чувашів», і вважався прикладом чуваської народної творчості.

У поемі «Нарспі» змальовується життя і звичаї старого чуваського села, показані глибокі соціальні протиріччя між людьми, ті протиріччя, що розривали внутрішній світ на перший погляд ніби патріархального чуваського села на два табори.

Поема «Нарспі» є першою чуваською національною поемою, самобутньою по формі і високозначимою по змісту.

У творах К. Іванова, світогляд якого склався під благотворним впливом прогресивних ідей російської класичної літератури, в значній мірі відбилися революційні події 1905—1907 рр. Тому його твори мають глибокий соціальний характер.

Поезія К. В. Іванова і мова його творів лягли в основу розвитку чуваської літератури і чуваської літературної мови.

він від туберкульозу в 1915 р. на двадцять п'ятому році життя.

Оригінальну творчість К. Іванов почав з написання казок, в яких на перший план висуваються соціальні мотиви. Казки спрямовані проти несправедливості і гніту на землі, вони викликають ненависть до нерівноправності людей.

Поетичні твори К. Іванова дуже близькі до народної творчості і змістом і формою. В них поет висловлює почуття і мрії трудящих.

Найзначнішим твором К. Іванова є його талановита поема «Нарспі», що вийшла в світ 1908 р. Цікаво відзначити, що цей твір був опублікований без імені автора, «політично неблагонадійного», у збірнику «Казки і перекази чувашів», і вважався прикладом чуваської народної творчості.

У поемі «Нарспі» змальовується життя і звичаї старого чуваського села, показані глибокі соціальні протиріччя між людьми, ті протиріччя, що розривали внутрішній світ на перший погляд ніби патріархального чуваського села на два табори.

Поема «Нарспі» є першою чуваською національною поемою, самобутньою по формі і високозначимою по змісту.

У творах К. Іванова, світогляд якого склався під благотворним впливом прогресивних ідей російської класичної літератури, в значній мірі відбилися революційні події 1905—1907 рр. Тому його твори мають глибокий соціальний характер.

Поезія К. В. Іванова і мова його творів лягли в основу розвитку чуваської літератури і чуваської літературної мови.

Редактор *В. Струтинський*

Художнє оформлення *Г. Тидиняна*

Художній редактор *К. Калугін*

Техн. редактор *Г. Музичко*

Коректор *В. Белова*

КОНСТАНТИН ИВАНОВ. Нарси

(На українському мові).

БФ 00399. Здано на виробництво 7/II 1953 р. Підписано до друку 21/III 1953 р. Формат паперу 70×92₃₂—1,563 папер. арк. Друк. арк. 3,656+1 вклейка. Обл.-вид. арк. 3,221. Ціна 1 крб. 55 коп. Зам. 8.
Тираж 10.000.

4-та поліграфічна фабрика Укрполіграфвидав, м. Київ, пл. Калініна, 2.